

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

**ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА
НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ**

Збірник наукових праць

Випуск 38

Харків 2015

Редакційна колегія

Троцько А.В. – член-кореспондент НАПН України, д-р пед. наук, проф., заслужений працівник народної освіти України, проректор з науково-педагогічної роботи ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Штефан Л.А. – д-р пед. наук, проф. каф. історії педагогіки та порівняльної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Васильєва М.П. – д-р пед. наук, проф., зав. кафедри соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Гончар О.В. – д-р пед. наук, проф., зав. кафедри іноземних мов Харківської державної академії дизайну і мистецтв;

Друганова О.М. – д-р пед. наук, проф. каф. історії педагогіки та порівняльної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Лобода Світлана – доктор габлітований, професор звичайний Вищої школи Інформатики і мистецтв в м. Лодзь, Республіка Польща;

Олексенко О.А. – канд. філол. наук, проф., зав. кафедри української мови ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Попова О.В. – д-р пед. наук, проф. каф. заг. педагогіки та пед. вищ. школи ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Рогова Т.В. – д-р пед. наук, проф. каф. загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Танько Т.П. – д-р пед. наук, проф., декан фак. мистецтв та дошкільної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Ткачова Н.О. – д-р пед. наук, проф. каф. заг. педагог. та пед. вищ. школи ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Шарота Софія – професор, декан педагогічного факультету педагогічного університету імені Комісії національної освіти в Кракові;

Якушко Н.М. – канд. пед. наук, проф. каф. теорії та методики професійної освіти, проректор з навчальної роботи ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 528 від 12.05.2015 року збірник внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Спеціальність ДАК: педагогічні науки

Електронну версію журналу включено до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Збірник зареєстровано в міжнародних каталогах періодичних видань та базах даних: Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory OCLC WorldCat, Open Academic Journals Index (OAJI), Research Bible, BASE.

ISSN 2312-0657 (Print), ISSN 2312-8046 (Online)

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 15540-4012 ПР від 13.07.2009 р.

Адреса редакції: 61002, м. Харків, вул. Артема, 29, к. 202.

Телефони: (057) 715-75-70

Електронну версію збірника розміщено на сайті: <http://journals.hnpu.edu.ua/ojs/metedu>

E-mail: peduniversity@ukr.net

Затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол №3 від 12.06.2015 р.)

Засновник:

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Теорія та методика навчання та виховання»: зб. наук. пр. / За заг. редакцією член-кор. НАПН України А.В. Троцько. – Харків: ХНАДУ, 2015. – Вип. 38. – 160 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та методики навчання і виховання у вищому навчальному закладі й загальноосвітній школі.

Для наукових працівників, викладачів і студентів.

УДК 37.013.42: 1.159.9

© Петровська К. В., 2015

<http://orcid.org/0000-0002-6881-7602>

К. В. Петровська

ЗАСТОСУВАННЯ ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ГРУПИ «РИЗИКУ»

У статті розглядаються питання формування соціальної компетентності підлітків групи «ризик» засобами танцювального мистецтва. В результаті аналізу наукової літератури з'ясовано, що соціальна компетентність – це соціальні навички, що дозволяють людині адекватно виконувати норми і правила життя в суспільстві. Визначено, що танець є ефективним засобом інкультурації людини, універсальною мовою спілкування, важливим важелем у формуванні ідеалів, цінностей, внутрішнього і зовнішнього стану людини. Встановлено, що застосування танцювального мистецтва у роботі з формування, розширення й корекції соціальної компетентності підлітків групи «ризик» дозволить розвинути в них уміння взаємодіяти з оточуючими, гармонізувати свої відносини з суспільством, приймати адекватні ситуації рішення, сформує практику соціально прийнятних форм поведінки, способів взаємовідносин з соціумом, соціальної успішності; дозволить їм проявити приховані почуття, стосунки; самопізнавати себе та пізнавати й розуміти інших.

Ключові слова: соціальна компетентність, група «ризик», танцювально-рухова терапія, танець.

Е.В. Петровская. Использование танцевального искусства в формировании социальной компетентности подростков группы «риска».

В статье рассматриваются вопросы формирования социальной компетентности подростков группы “риска” средствами танцевального искусства. В результате анализа научной литературы установлено, что

соціальна компетентність – соціальні навички, позволяющие человеку адекватно выполнять нормы и правила жизни в обществе. Определено, что танец является эффективным средством инкультурации человека, универсальным языком общения, важным рычагом в формировании идеалов, ценностей, внутреннего и внешнего состояния человека. Установлено, что применение танцевального искусства в работе по формированию, расширению и коррекции социальной компетентности подростков группы «риска» позволит развить у них умение взаимодействовать с окружающими людьми, гармонизировать свои отношения с обществом, принимать адекватные ситуации решения; сформирует практику социально приемлемых форм поведения, способов взаимоотношений с социумом, социальной успешности; позволит им проявить скрытые чувства, отношения; самопознать себя, познавать и понимать других.

Ключевые слова: социальная компетентность, группа «риска», танцевально-двигательная терапия, танец.

K.V. Petrovska. Using the dance art in the formation of the social competence of adolescents of the «risk» group. The article discusses the formation of the social competence of adolescents of the «risk» group by means of the dance art. The analysis of the scientific literature states that the social competence – social skills that enable a person to adequately comply with the norms and rules of life in the society. It is determined that dancing is an effective mean of the human's inculturation, a universal language of the communication, an important lever in the formation of ideals, values, the man's internal and external state. It is found that the use of dance in the formation, the expansion and the correction of the social competence of adolescents of the «risk» group will allow them to develop the ability to interact with others, to harmonize their relationships with the community, to make reasonable decisions; will form the practice of socially acceptable behavior, ways of relationships with the society; will allow them to express hidden feelings, relationships; to cognize themselves and to understand others.

Keywords: social competence, «risk» group, dance movement therapy, dance.

Постановка проблеми. Сучасна криза, що охопила все світове співтовариство, характеризується такими спільними для різних країн рисами, як посилення соціальної відчуженості серед молодого покоління, поширення у підлітковому середовищі саморуйнівної поведінки.

В соціально-педагогічній літературі підкреслюється, що досягнення людиною успіху в житті багато в чому пов'язане з наявністю і рівнем розвитку у неї соціальної компетентності, її умінь взаємодіяти з оточуючими, гармонізувати свої відносини з суспільством, приймати адекватні ситуації рішення. Особливо важливо формування цього виду компетентності у підлітків групи «ризик», соціальне дозрівання яких відбувається під впливом комплексу небажаних

факторів, що ведуть до неповного або недостатнього розвитку у них соціально прийнятних форм поведінки, способів взаємовідносин з соціумом, соціальної неуспішності. Невизначеність і граничність дітей, віднесених до цієї групи, збільшення їх числа породжує труднощі в організації профілактичної та реабілітаційної роботи, однією з складових якої є формування, розширення й корекція соціальної компетентності засобами танцювального мистецтва.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблема адаптації підлітків, що мають відхилення від норм соціального розвитку, є найбільш актуальною в сучасному суспільстві і найменш вивченою. Дослідженнями процесу адаптації цієї категорії дітей, займалися такі вчені як С. Горенко, Г. Золотова, Л. Кальченко, Р. Мертон, Л. Оліференко, Т. Парсонс, С. Харченко, Р. Царегородцев та ін.

У сучасній психолого-педагогічній науці в останні роки відзначається зростання інтересу вчених до різних аспектів формування соціальної компетентності (В. Басова, В. Калініна, Е. Коблянська, В. Куніцина, М. Лукянова, Р. Марасанов, Н. Рототаєва та ін). В роботах цих авторів висвітлені питання її структури, методики діагностики та особливостей формування.

Різні аспекти проблеми використання танцювального мистецтва як методу терапії висвітлено у працях ряду науковців (Н. Веремєнко, А. Гіршон, Е. Гренлюд, В. Козлов, В. Лабунська, В. Никитін, Н. Роджерс, С. Руднєва, Н. Пасинкова, А. Шкурко, Т. Еднрюс та ін.). Так, наприклад, В. Лабунська та А. Шкурко займалися розробкою танцювально-експресивного тренінгу, як нового напрямку соціально-психологічного тренінгу. Г. Гельниць досліджував ритміко-музичну рухову терапію як основу психогігієнічного підходу до дитини. Використання танцювально-рухової терапії у вирішенні проблеми самоприйняття запропонував М. Бебік.

Слід відзначити, що незважаючи на велику кількість досліджень присвячених використанню танцотерапії, напрями вивчення цього методу стосуються передусім використання його як форми мистецтва зцілення в психотерапії, практичній психології, реабілітації та корекції. Проблема ж використання танцювального мистецтва у формуванні соціальної компетентності підлітків групи «ризик», ще недостатньо досліджена в науковій літературі, що і обумовило вибір мети нашого дослідження.

Мета статті – обґрунтувати можливість застосування танцювального мистецтва у формуванні соціальної компетентності підлітків групи «ризик».

Виклад основного матеріалу дослідження. Компетентність – поняття, яке у світовій освітній практиці другої половини ХХ століття займає одне з центральних місць. В різних джерелах його по-різному трактують. Зокрема, компетентність розглядають: як володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь; інформованість і здатність реалізовувати свої можливості у певній сфері життєдіяльності; як досвід у тій чи іншій сфері, який дозволить гарантовано досягати високих результатів у будь-якому виді діяльності; як психосоціальна якість, яка означає силу і впевненість, що виходить з відчуття власної успішності та корисності, і дає людині усвідомлення своєї здатності ефективно взаємодіяти з оточенням, продуктивно вирішувати поставлені завдання.

Відсутність єдиного погляду на сутність ключового поняття – «компетентність» – породжує різні думки щодо «соціальної компетентності». У своєму дослідженні ми будемо виходити з такого визначення – це соціальні навички, що дозволяють людині адекватно виконувати норми і правила життя в суспільстві [3].

В силу цього змістовний аспект соціальної компетентності нерідко представляється як активна, ініціативна і конструктивна позиція людини в житті суспільства, її участь у подіях навколо і відповідальність за це, її прагнення до поліпшення якості власного життя. В її особистісний компонент входить вміння добувати знання про світ і себе, піклуватися про себе та інших, вибудовувати свої стосунки з соціумом і оточуючими людьми. На нашу думку, одним з методів роботи з формування цих вмінь та здатностей, тобто формування соціальної компетентності можна назвати танцювально-рухову терапію.

Традиційно вважається, що внутрішній світ людини самим безпосереднім чином пов'язано з тілом та рухами. Терапія, яка об'єднує в собі роботу з тілом, рухами і емоціями є танцювально-рухова терапія, яку з давніх пір застосовували у роботі з людьми із проблемами у розвитку та здоров'ї. Її коріння сягають до древніх цивілізацій, в яких танець був важливою складовою життя. Ймовірно, люди почали танцювати і використовувати рух тіла як засіб комунікації задовго до виникнення мови. Танець був вираженням найбільш важливих аспектів культури. Танець є ефективним засобом інкультурації людини, універсальною мовою спілкування, важливим важелем у формуванні ідеалів, цінностей, внутрішнього і зовнішнього стану людини [6].

У міжкультурному дослідженні танцю в різних суспільствах І. Бартенєффом, Поулесом і Дж. Ломаксом виявлено, що ті рухи, які

люди виробляли під час своєї щоденної роботи, увійшли в танцювальний стиль, в танцювальну форму цієї культури. Наприклад, широка і стійка постава ескімоса з швидкими, що нагадують стріли рухами рук, які були необхідні для підлідного лову риби і метання списа, була включена в танець. Суспільні цінності та норми передавалися з покоління в покоління через танець, таким чином, підтримуючи механізм виживання і передачі культурних ритуалів. Іншими прикладами використання танцю у культурах є приготування до чого-небудь, святкування, війни, надії на добрий урожай. У багатьох суспільствах танець продовжує служити цій важливій функції. Відчуття і почуття єднання і гармонії, які виникають у групових танцювальних ритуалах, дають людям емпатійне розуміння один одного [5].

Танець дозволяє людині без ризику висловити все, що може і не може бути виражено словами; він може як стимулювати, так і надавати форму глибоко прихованим фантазіям, таким чином символічно виражаючи людські можливості і конфлікти. Так як танець використовує природну радість, енергію і ритм, які доступні всім, він сприяє розвитку усвідомлення, розуміння «Я». Рух сам по собі змінює відчуття. Ці мінливі фізичні відчуття часто загострюються в танці. Вони забезпечують той базис, на якому виникають і виражаються почуття. Те, що знаходилося на довербальному і несвідомому рівні, часто кристалізується в безпосереднє почуття і особистісне переживання [1].

Саме цей виразний і комунікативний аспект танцю, безпосереднє вираження емоцій на вербальному і фізичному рівні в спільних рухах під загальний ритм, характерний для примітивних суспільств, і вплинув на розвиток танцювально-рухової терапії.

Танцювальна терапія – це вид психотерапії, який використовує рух для розвитку соціального, когнітивного, емоційного і фізичного компонента життя людини [6]. В науковій літературі все частіше вживається і поєднання слів в різних варіантах – танцювально-рухова терапія, танцтерапія, танцювальна терапія, данс-терапія тощо.

Сьогодні танцювально-рухова терапія все більше орієнтується на роботу зі здоровими людьми, що мають певні соціально-психологічні труднощі, з метою розвитку у них самоприйняття, ефективної міжособистісної і групової взаємодії, самоактуалізації, інтеграції частин «Я». Ефективна міжособистісна і групова взаємодія є важливою складовою процесу формування соціальної компетент-

ності. Сфера міжособистісних відносин, яка має значення як для особистісної динаміки, так і, в широкому сенсі, для стану соціуму, в умовах танцювально-рухової терапії піддається впливу через систему соціальної комунікації, а саме – її емоційне наповнення.

Праці сучасних дослідників мови жестів й тіла (А. Кендон, Д. Моррис, Г. Крейдлин та ін.) показують, що танцювально-рухова терапія допомагає встановити або відновити міжособистісну комунікацію. Наприклад, дослідження А. Кендона з синхронності руху ґрунтуються на припущенні, що існує певний нейрофізіологічний зв'язок організації мовлення та рухів людської комунікації. Вчений описує самосинхронність як відношення між рухом і чиеюсь власною мовою, як ритмічне з'єднання. Синхронність взаємодії визначається як синхронний рух слухача з рухом мовця. Підвищена синхронність, яка відбувається під час спілкування, посилюється спільним рухом. Автор розглядає координацію тіла як необхідну умову для досягнення задовільної соціальної інтеракції. Він вважає, що люди, які мають порушення в соціальних комунікаціях, можуть навчитися необхідної поведінки (ритмічної координації з іншими), яку потім може бути переведено в інші соціальні оточення [7, с. 1–53]. Танцювально-рухова терапія може допомогти розвитку цього базисного рівня комунікації, так як вона безпосередньо використовує ритм і кінестетичні патерни. Перезатвердження «Я» на «Я» у взаємодії з іншими відбувається природним чином, завдяки роботі в групі [5].

В результаті танцювально-рухової терапії більшість клієнтів переживають більш глибокий і багатий рівень спілкування, висловлюючи почуття через рухи тіла, під час руху під загальний ритм. Відома танц-терапевт М. Чейс розглядає ритм як організуючий людську поведінку фактор та створює почуття солідарності між людьми [1]. М. Клейн у своєму дослідженні про емоційні комунікації вказував, що кожна емоція має певний психологічний код та характерний мозкової патерн, керований ЦНС і біологічно скоординований. Тому ми здатні сприймати і пізнавати емоційні стани інших людей. У відповідності із методом М. Фельденкрайз наші емоційні реакції на інших людей зазвичай виходять з наших інтерпретацій тілесних дій і реакцій інших, які ми сприймаємо, дізнаємося і переживаємо на кінестетичному рівні.

Зважаючи на те, що в танцювальній терапії відсутні стандартні танцювальні форми (можуть використовуватися найрізноманітніші види танцю – танець примітивних племен, народний танець, вальс, рок, полька), можливість її використання у практиці роботи з різними цільовими групами клієнтів розширюється (діти, учнівська та студентська молодь, представники неформальних об'єднань, діти та молодь групи «ризик» тощо).

Групи ризику – це збірне поняття, що позначає категорії дітей, підлітків та молоді чий соціальний стан за тими чи іншими ознаками не має стабільності. Вони мають різні дефекти соціалізації, що проявляються в асоціальних формах поведінки, і які практично не можуть поодиноці перебороти труднощі, що виникли в їхньому житті, в результаті впливу негативних зовнішніх факторів. Фактично мова йде про два аспекти ризику: для суспільства, що створюють діти даної категорії, та для самих дітей (втрати життя або здоров'я, сприятливих умов для повноцінного розвитку тощо) [4, с. 116].

Сьогодні теорією й практикою соціально-педагогічної діяльності накопичено багато форм та методів соціальної роботи з дітьми групи «ризик». Існує велика кількість закладів, спрямованих на соціально-педагогічну та психологічну підтримку дітей цієї категорії. Використання нетрадиційних форм роботи, зокрема, методу танцтерапії дозволить підліткам групи «ризик» проявити приховані почуття, стосунки; діагностувати, встановлювати та регулювати сприятливі міжособистісні стосунки; самопізнавати себе та пізнавати й розуміти інших. Завдяки чому вони навчаються більш адекватно сприймати себе та інших і розширювати спектр позитивних поведінкових можливостей.

Висновки. Отже, застосування танцювального мистецтва у роботі з формування, розширення й корекції соціальної компетентності підлітків групи «ризик» дозволить розвинути в них уміння взаємодіяти з оточуючими, гармонізувати свої відносини з суспільством, приймати адекватні ситуації рішення, сформує практику соціально прийнятних форм поведінки, способів взаємовідносин з соціумом, соціальної успішності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баскаков В. Хрестоматія по телесно-ориєнтованній терапії / В. Баскаков. – М., 2002. – 352 с.

2. Профілактика ризикованої поведінки в учнівському і студентському середовищі / за ред. М. Панка. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 252 с.
3. Психология современного подростка / Под ред. Л. А. Регуш. – СПб., 2005. – 400 с.
4. Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику : монографія / С. Я. Харченко, Л. В. Кальченко, Г. Д. Золотова, С. В. Горенко. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 145 с.
5. Старк А. Танцевально-двигательная терапия. Сборник / А. Старк, К. Хендрикс. – Ярославль, 2004. – 131 с.
6. Фрегер Р. Танцевальная терапия / Р. Фрегер, Д. Фейдимен. – М. : Прогресс, 2001. – 76 с.
7. Kendon A. Introduction: current issues in the study of nonverbal communication. In Nonverbal Communication Interaction and Gesture / ed. A. Kendon, 1981. – pp. 1–53.